

контроль над елементами воєнної організації держави, без яких оборонна діяльність суспільства набуватиме ізольованого та суб'єктивно детермінованого характеру.

Якщо підсумувати, то проглядається амбівалентна залежність: лібералізація воєнної політики сучасної європейської держави безпосередньо залежить від стану ЦВВ у ній; самі ж ці відносини виростають з цінностей лібералізму, збагачують їх новим змістом, надійно поєднують громадянське суспільство та його збройних охоронців.

Україна перебуває на складному етапі лібералізації своєї воєнної політики, що на практиці означає її виведення на рівень апробованих демократичних стандартів. Такий процес не може бути ні лінійним, ні ситуативним, ні приуроченим до якоїсь пам'ятної події. Йдеться про тривалу імплементацію ліберально-демократичних цінностей в тканину державно-військових, цивільно-військових, внутрішньо-військових та інших відносин. На це знадобляться роки, проте без такої роботи не постане ні нова Україна, ні нова українська армія.

1. Скиба В.Й. Вступ до політології / Скиба В.Й., Горбатенко В.П., Туренко В.В. – К.: Основи, 1996. – С. 663. 2. Там само. – С. 666. 3. Там само. – С. 667. 4. Грубов В.М. Європейська колективна безпека в умовах глобалізації: ліберальна парадигма: монографія / Грубов В.М. – К., 2007. – С. 448-449. 5. Там само. – С. 450. 6. Міжнародні відносини і євроатлантична інтеграція України / [за ред. О.І. Пошедіна]. – К.: НАОУ, 2009. – С. 244. 7. Міжнародні відносини і євроатлантична інтеграція України. – К.: НАОУ, 2005. – С. 258-269. 8. Політологія / [под ред. А.С. Тургаєва, А.Е. Хренова]. – СПб.: Питер, 2005. – 560 с. – С. 325.

УДК 342.7

К. О. БАСОВСЬКА

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ: ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ТА ЗМІСТ

Досліджуються теоретичні підходи до визначення та встановлення змісту правової категорії «право на життя». Сформульовано авторське власне доктринальне визначення права людини на життя та зроблено спробу на теоретичному рівні виокремити особливості змісту та структури відповідного права.

Ключові слова: життя, людина, право на життя, зміст права на життя.

Басовская Е.А. Право человека на жизнь: юридическая природа и содержание
Исследуются теоретические подходы к определению и установлению содержания правовой категории «право на жизнь». Сформулировано авторское собственное доктринальное определение права человека на жизнь и сделана попытка теоретически выделить особенности содержания и структуры соответствующего права.

Ключевые слова: жизнь, человек, право на жизнь, содержание права на жизнь.

Basovska Kateruna. The right to life: legal nature and content

The theoretical approaches to the identification and content of the legal category of “the right to life” have been investigated in the article. An author has formulated a doctrine defi-

© БАСОВСЬКА Катерина Олександрівна – аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка

inition of the right to life and made an attempt to select the theoretical features of the content and structure of the relevant law.

Key words: *life, human, the right to life, the content of the right to life.*

Права людини, що є загальноісторичним та загальнокультурним надбанням, на сьогодні є цінністю, яка належить всій міжнародній спільноті. Проте перетворення, що відбуваються у світі, зумовлюють потребу в захисті прав і свобод особистості. Процес загального визнання і захисту прав людини ще не завершено. Тому юридична наука готова застосувати ціннісний погляд на життя як на найвище благо.

Право як невід’ємна частина процесів, що мають місце в суспільстві, охоплює, а також впливає на цілі, інтереси та вчинки людини. Тому точкою відліку в правовій системі координат має стати саме право на життя як явище, яке формалізує життя людини. Отже, право на життя із вузького правового трансформується в соціальне благо, міжнародний стандарт оцінки якості життя людей.

Не дивно, що за останні десятиліття категорія «право на життя» стала об’єктом пильної уваги різноманітних галузей знання й набула значення предмета наукового дослідження.

До числа учених, які зверталися до вивчення права людини на життя, можна віднести Н.О. Боброву, М.В. Вітрука, В.Є. Гулієва, Н.І. Матузова, Р. Мюллерсона, М.С. Малєїна, Ф.М. Рудинського та ін. Питання права на життя порушувалися у працях С.А. Авак’яна, М.В. Баглая, В.Т. Кабишева, О.Е. Кутафіна, В.Ф. Погорілко, О.О. Миронова, Ю.О. Тихомирова.

Останнім часом з’являються комплексні дослідження права на життя Л.М. Ліник, М.В. Кальченко, Г.Б. Романовського, проте і вони не дають однозначних відповідей на низку питань та в підсумку спонукають до подальшого глибокого вивчення. Найвні підходи в дослідженні права на життя не зібрано в цілісне вчення, а різноманітність думок щодо визначення, змісту, значущості права на життя настільки велике, що ускладнює формування єдиного вектора розвитку науково-теоретичної концепції.

Першочерговим кроком до розуміння права на життя є розуміння блага, яке охороняється цим правом. Так, зазначає Н.Н. Алексєєв, життя, в найширшому розумінні, є однією з форм існування матерії, що закономірно виникає за певних умов у процесі її розвитку. Проте, окрім цього загальнофілософського підходу до визначення поняття «життя», існують також інші, що враховують специфіку його виявів у тому чи іншому аспекті.

Автор нариса «Життя» Хал Борленд, розглядаючи порядок нормативного регулювання Конституцією США права на життя, припускає, що життя має розглядатися правом не лише як форма біологічного існування, але і як спосіб самореалізації конкретної особистості.

Погодимось, що, даючи визначення поняттю «життя», безпідставно враховувати тільки природний аспект цього поняття, оскільки в природі людини наявні елементи як біологічного, так і соціального походження. Людина – єдина жива істота, яка свідомо може звести рахунки із життям, іншими словами, відмовитися від своєї основної якості. Людина може «пережити» своє біологічне існування – її ідеї, думки, теорії залишаються в пам’яті інших людей¹.

Досить влучне визначення поняття «життя» дає Н.В. Кальченко, зазначаючи, що у широкому розумінні слова, життя містить у собі всі суспільні відносини, які

дозволяють людині не тільки існувати як біологічна особа, але й соціалізуватися, відчувачи себе в процесі життєдіяльності частиною суспільства².

О.Г. Селіхова вважає, що життя людини починається із внутрішньоутробного розвитку людини, а від народження вже слід говорити про соціальне життя. Перебуваючи в материнській утробі у стані ембріону, вона (людина) тілесно самостійна, оскільки не є частиною організму свого носія і здатна до саморозвитку, адже життєві процеси, які в ній відбуваються, є внутрішнім рушієм її розвитку. Тіло матері є лише ідеальним середовищем для розвитку ембріона, яке забезпечує його харчуванням та охороною. З народженням відбувається другий етап біологічного існування людини, а точніше етап перебування організму в соціальному середовищі³.

Певною мірою з думкою О.Г. Селіхової щодо того, що життя людини починається із внутрішньоутробного розвитку людини, можна погодитись, спираючись, зокрема, на норми законодавства України. Наприклад, статтями 67 п. 7; 115 п. 2; 117; 121 п. 1-2; 134; 135 Кримінального кодексу України передбачено підвищену кримінальну відповідальність щодо вагітних жінок і утробної дитини.

У свою чергу, уточнимо, що конституційне право, закріплюючи право на життя, акцентує увагу передусім на біологічному житті. Тому, якщо погодитись, що біологічне життя настає з моменту зачаття, це передбачає заборону практики абортів та маніпуляцій з ембріонами⁴. Зважаючи на наукову тенденцію до розподілу життя на біологічне та соціальне, слід виходити з сучасних тенденцій розвитку медицини і науки, що безпосередньо впливає на становлення єдиного підходу до дослідження права на життя.

Отже, вважаємо, що в сучасному світі саме життя людини являє собою те найважливіше основне соціальне благо, невіддільне від особистості, яке охороняється правом на життя як матеріальна форма існування людини. Тому всі інші блага мають співвідноситися й підпорядковуватися основоположному благові – фізіологічному життю, формалізованому в праві на життя.

Використовуючи конкретно-історичний підхід до з'ясування природи досліджуваного права, встановимо, що природне право еволюціонувало протягом століть на підставі рівності, свободи, невідчужуваності і невід'ємності прав людини. Пройшовши шлях від абстрактних ідей, домагань певних соціальних благ, права людини стали програмою діяльності за кращі умови життя. Цей процес привів до юридичного визнання права на життя в Декларації незалежності США 4 липня 1776 р., в якій фіксується, що всі люди створені рівними та наділені Творцем певними невідчужуваними правами, до числа яких належать життя, свобода і прагнення до щастя. Цей документ став першим законодавчим втіленням права на життя.

Міжнародного визнання право на життя набуло у Загальній декларації прав людини, прийнятій Генеральною асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Стаття 3 Загальної декларації прав людини проголошує, що кожна людина має, зокрема, право на життя. На превеликий жаль у Декларації не міститься чіткого тлумачення цього права.

Прийнята державами-членами Ради Європи Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р. у ст. 2 закріплює, що право кожної особи на життя захищається законом. Його зміст полягає в тому, що жодна людина не може бути навмисно позбавлена життя інакше ніж на виконання смертного вироку, ухваленого судом за скоєння злочину, щодо якого законом передбачено таке покарання.

Відповідно до Конвенції позбавлення життя не розглядається як порушення права на життя, якщо воно є результатом застосування сили, не більше ніж абсолютно необхідної: для захисту будь-якої особи від незаконного насилля; для здійснення законного арешту або попередження втечі особи, затриманої на законних підставах; у разі дій, передбачених законом; для придушення бунту або заколоту⁵.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. у ст. 6 встановлює, що право на життя є невід'ємним правом кожної людини, яке охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Якщо ж позбавлення життя складає злочин геноциду, то, згідно з пактом, ніщо не надає задіяним у ньому державам право у будь-який спосіб відступати від будь-яких зобов'язань, прийнятих постановою Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього⁶.

У науковій дійсності розуміння права на життя розкривається через систему суджень та умовиводів, які виражають реальні правові зв'язки і фактичне забезпечення права на життя. Деякі учені під правом на життя розуміють «невідчужуване, крім випадків, спеціально передбачуваних у законі, отримане людиною від народження право, яке реалізується нею безпосередньо і задовольняє одну з найвищих цінностей, що походить з природи людини – саме життя, а також цінностей, що сформувалися в процесі соціального розвитку суспільства»⁷.

На думку О.В. Перевозчикової, право на життя являє собою фундаментальне (першорядне), невідчужуване, абсолютне право людини, яке означає, що держава гарантує захист від посягання на життя і свавільного позбавлення життя, підтримку життя і сприяння його продовженню⁸. Основна «зона критики» цього визначення бачиться Г.Б. Романовським у встановленні зобов'язань держави зі сприяння продовженню життя, оскільки достатньо складно проаналізувати, як конкретно таке сприяння має виявлятися та забезпечуватися⁹.

Так, Л.О. Красавчикова, а згодом С.І. Глушкова ототожнюють конституційне право з громадянсько-правовим інститутом. В об'єктивному розумінні слова, право на життя – це передусім сукупність правових норм, що регулюють відносини, пов'язані зі здійсненням індивідуальної життєдіяльності особи на основі саморегулювання, яке виключає будь-яке втручання в життя з боку інших осіб, окрім випадків, прямо передбачених законом, а також сукупність правових норм, спрямованих на охорону життя людини, що встановлюють неприпустимість свавільного позбавлення життя, заборону активної евтаназії, дозволеність штучного запліднення та імплантації ембріона, а також самостійного вирішення жінкою питання щодо материнства, в тому числі щодо штучного переривання вагітності.

Отже, аналіз вищевизначених визначень свідчить, що право на життя – це містка, комплексна юридична категорія, що досі викликає суперечки з приводу свого визначення в науковому середовищі.

Зазначимо, що в сучасній юридичній науці не вироблено єдиного підходу також до розуміння структури і змісту права на життя. Л.Н. Ліник з цього приводу вказує, що право на життя включає в себе захист життя і сприяння йому з боку держави, що має на увазі обов'язок держави підтримувати життя людини в розумінні необхідних умов існування¹⁰.

А.М. Зайцева, а також А.О. Кошесєва, які визначають право на життя як комплексну юридичну категорію, виділяють, окрім такого елемента, як право на фізичне існування (особиста недоторканність і охорона здоров'я людини), право на індивідуальність та ідентичність особистості, що включає право на гідне життя як

члена суспільства і право на вільну самореалізацію, становлення і розвиток свого «Я» (право на вільний духовний розвиток)¹¹.

Деякі автори розуміють це право досить розширено. Так, В. Погорілко у зміст права на життя включає: а) проведення державою миролюбної політики, яка включає війни та конфлікти; б) заборону вбивств; в) боротьбу зі злочинністю, особливо з терористичними актами; г) попередження дитячої смертності; д) охорону від нещасних випадків на виробництві; е) профілактику дорожньо-транспортних пригод; є) профілактику пожежної безпеки; ж) заборону смертної кари та ін.¹²

Р.А. Мюллерсон у зміст права на життя включає: забезпечення миру й безпеки; скорочення дитячої смертності і збільшення тривалості людського життя; попередження свавільних убивств, скоєних силами безпеки; скорочення практики зникнення людей¹³.

В.М. Танаєв «складає» право на життя з трьох блоків: власне право на життя, право на ризик і право на припинення життя (право на смерть). Причому власне право на життя є таким, що включає такі поняття, як право на охорону здоров'я та медичну допомогу, право на сприятливе довкілля, право на гідний рівень життя і право на захист життя¹⁴.

Погоджуємося із думкою Т.М. Фомиченко, що вищезазначені права дуже тісно пов'язані з правом на життя, але їх ототожнення призводить до розмивання меж самого права, що досліджується.

Розглядаючи право на життя як сукупність елементів – право на недоторканність життя та право на вільне розпорядження ним, зауважимо, що, подібно до будь-якого суб'єктивного права, право на недоторканність життя розкривається через такі правомочності.

Право-користування – правомочності, що виявляються в безпосередньому користуванні благом (життям). Право-користування на думку Г.Б. Романовського, передбачає можливість користуватися певним соціальним благом: повноваження здійснювати певні дії і вимагати відповідних дій від інших осіб, свободу поведінки в межах, встановлених нормою права. Тобто право-користування відображає соціальне призначення права на життя¹⁵.

Франсуа Люшер, який закріплює за кожною людською істотою право на життя з моменту народження, припускає можливість людини вільно розпоряджатися собою. Людина, на думку Ф. Люшера, може жити за своїм власним вибором; відповідно, їй не можна нав'язувати певний спосіб життя чи забороняти будь-який життєвий ритуал в ім'я задалегідь встановленої моральної концепції, яка до того ж зовсім не всіма розділяється. Законом можуть заборонятися лише дії, що досягають на свободу інших осіб, відповідно, такі, що є шкідливими або антисуспільними діями¹⁶.

Однак цей майже беззаперечний принцип у своєму застосуванні наштовхнувся на невизначеність, а саме: чи вільна жінка у своєму намірі перервати вагітність, а також чи має людина право на самогубство та евтаназію.

Очевидною правомочністю є право-домагання – можливість звернутися за захистом свого порушеного права до правоохоронних органів, тобто привести в дію охоронний механізм держави. Суть полягає в тому, що юридична дія громадянина слугує підставою для обов'язкового виникнення певних правовідносин, однією зі сторін яких буде уповноважений державою орган.

Н.А. Рубанова бачить цю правомочність як право вимагати від держави створення умов забезпечення життя, маючи на увазі відповідний рівень, необхідний

для розвитку особистості (достатність харчування, одягу, житла тощо), а також відповідний рівень соціального забезпечення на випадок безробіття, безпечні умови праці та ін.

У свою чергу, диспозиції правових норм міжнародних актів і конституцій багатьох держав розкривають, як правило, перший з названих елементів права на життя.

Право на недоторканність життя отримало найбільш детальне закріплення в ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. У першій із шести частин зазначеної статті зафіксовано сукупність двох взаємопов'язаних правових норм. Норма – принцип «право на життя є невід'ємне право кожної людини» – затверджує природний характер цього права і його невідчужуваність. Конкретизація сутності цієї норми здійснена в юридичній формулі «ніхто не може бути свавільно позбавлений життя». Саме вона зумовлює можливість юридичного захисту порушеного права.

Підкреслимо, що метою законодавчого закріплення права на життя є забезпечення саме недоторканності життя. А оскільки будь-яке право – це можливість користуватися благом, то в такому разі йдеться також і про можливість розпорядження людиною своїм життям.

Тому, розглядаючи зміст другого елементу права на життя – права на вільне розпорядження життям, зазначимо, що це право розглядається як можливість добровільного прийняття особою рішення про поставлення свого життя в небезпечну ситуацію, зумовлену вільним, усвідомленим виявленням волі суб'єкта, направленої на досягнення якоїсь позитивної мети в інтересах самої людини, інших осіб і всього суспільства.

Форми поставлення особистістю свого життя у небезпечну ситуацію дуже різноманітні. Так, Н.В. Кальченко виділяє такі: по-перше, в процесі хірургічного втручання в людський організм (з метою врятування життя або для підтримання здоров'я самого пацієнта, що піддається операції; з метою врятування чи підтримання здоров'я іншої особи при вилученні у добровольця органу або тканини для подальшої трансплантації, а також у разі проведення медико-біологічних випробувань за участю тієї чи іншої особи як піддослідного); по-друге, заняття деякими видами професійної діяльності, що містять елементи ризику (працівник міліції, військовослужбовець, пілот-випробувач, каскадер та ін.); по-третє, дії з урятування життя в екстремальній ситуації, що не є професійним обов'язком рятувальника (порятунок потопуючого та ін.)¹⁷.

Окрім права-домогання, до правомочності щодо розпорядження життям також включаємо можливість вирішувати питання щодо припинення життя.

А.М. Рабець вважає, що право на життя складається з права особи самій вирішувати: чи буде вона виконувати дії, пов'язані з ризиком для життя; реалізовувати право на природну, ненасильницьку смерть; права на життя і його зворотної сторони – права на смерть (можливість особи не лише самій скоїти акт самогубства, але й просити інших осіб про здійснення ними дій, спрямованих на припинення її життя)¹⁸.

Деякі автори вважають, що оскільки відповідно до конституції кожній людині належить невід'ємне право на життя, то одним із аспектів реалізації цього права є можливість самостійно розпоряджатися життям, вирішувати питання щодо його припинення. Так, суїцид та евтаназія, на думку ряду авторів, – форми реалізації права на життя. І в тому, що «суїцид по суті національного законодавства декри-

міналізований, а евтаназія заборонена», вони вбачають невідповідність.

Так, О.С. Капінус, критикуючи, вбачає, що при такому підході до питання автори забувають або свідомо замовчують те, що можливість розпоряджатися власним життям нікому не можна делегувати, а у разі евтаназії (коли йдеться про прохання щодо вбивства самого себе, звернене до будь-кого) спостерігаємо передачу права на розпорядження власним життям¹⁹.

Щодо вищезазначеного зауважимо, що як припустима форма розпорядження життям заслуговує на увагу пасивна евтаназія, оскільки ця форма прямо виключає необхідність для будь-кого сприяти в намірі особи припинити своє існування.

Загалом, накресливши теоретичні та законодавчі основи права на життя, розглянувши його зміст, зазначимо таке.

«Право на життя» і «життя» – поняття не тотожні. Біологічне життя унікальне і є найвищим, найбільш загальним і природним благом, тому що втрата його виключає користування усіма іншими цінностями. Тому право – це соціальна категорія, що є нормативною мірою оцінки якості життя.

У свою чергу, саме біологічно-соціальна сутність людини дозволила їй законодавчо захистити своє життя, звівши природне право на життя на фізіологічне існування (право існувати, жити) до рангу позитивного.

Отже, право на життя – це природна невід’ємна від особистості й гарантована нормами внутрішнього законодавства і міжнародно-правовими актами можливість захисту недоторканності життя і свободи розпоряджатися ним.

У наведених визначеннях автори розкривали зміст права на життя в різноманітних аспектах: правовому, біологічному, філософському та ін.

Право на життя, незалежно від його наукового, законодавчого розкриття, виступає засобом стимулювання законодавця на формування відповідних соціально-економічних умов для реалізації інституційних можливостей права на життя.

У такому разі через право на життя фіксуються критерії офіційно визнаного стандарту рівня життя. На його підставі розгортаються більш конкретні й спеціалізовані системи нормативного контролю (інститут основних прав і свобод, інститут безпеки, інститут соціального забезпечення та інше).

Тому право на життя потрібно розглядати як юридичну підставу, що визначає принципи взаємовідносин людини та держави.

Безумовно, право на життя кожної людини органічно взаємопов’язане з усіма сферами суспільних відносин. Воно є формою та мірою вираження свободи індивідів, передбачає впорядкування існуючих у суспільстві зв’язків і відносин, координацію їхніх учинків і діяльності, форм і способів взаємодопомоги між людьми, а також способів і методів попередження та оптимальні форми вирішення суперечностей і конфліктів.

Тому, з погляду конституційного права, проблема змісту права на життя є далеко не простою та має особливе практичне значення. Це пояснюється тим, що в чинному законодавстві та правозастосовній практиці виникає чимало питань, пов’язаних з визначенням правового змісту і правових критеріїв реалізації права на життя, його забезпечення, механізму регулювання, охорони та захисту різних сторін права на життя. Завдання полягає в тому, щоб чітко визначити необхідність конституційного закріплення права на життя, сформулювати його правовий зміст, місце в системі конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також розкрити його гарантованість.

1. Романовский Г.Б. Теоретические проблемы права человека на жизнь: конституци-

онно-правовое исследование: дис. ... докт. юрид. наук / Романовский Г.Б. – Пенза, 2006. – С. 24. **2.** *Зайцева А.М.* Жизнь человека как объект конституционно-правового регулирования: дис. ... канд. юрид. наук / Зайцева А.М. – М., 2008. – С. 27. **3.** *Селихова О.Т.* Конституционно-правовые проблемы, осуществления права индивидов на свободу и личную неприкосновенность: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук / О.Т. Селихова. – Екатеринбург, 2002. – С. 13-14. **4.** *Романовский Г.Б.* Гносеология права на жизнь / Романовский Г.Б. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – С. 53-54. **5.** *Путеводитель* по Европейской конвенции о защите прав человека. – Страсбург: Совет Европы, 1994. **6.** *Романовский Г.Б.* Право на жизнь: монография / Романовский Г.Б. – Архангельск: Поморский государственный университет, 2002. – С. 148. **7.** *Чеботарева В.П.* Право на жизнь и его обеспечение в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук / Чеботарева В.П. – М., 2008. – С. 25-26. **8.** *Перевозчикова Е.В.* Конституционное право на жизнь и репродуктивные права человека: дис. ... канд. юрид. наук / Перевозчикова Е.В. – Казань, 2006. – С. 16. **9.** *Романовский Г.Б.* Теоретические проблемы права человека на жизнь: конституционно-правовое исследование. – С. 37. **10.** *Линик Л.Н.* Конституционное право граждан Российской Федерации на жизнь: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук / Л.Н. Линик. – М., 1993. – С. 17. **11.** *Зайцева А.М.* Жизнь человека как объект конституционно-правового регулирования: дис. ... канд. юрид. наук / Зайцева А.М. – М., 2008. – С. 29. **12.** *Мірошніченко О.А.* Право людини на життя (теорія та практика міжнародного співробітництва): дис. ... канд. юрид. наук / Мірошніченко О.А. – Х., 2004. – С. 42. **13.** *Мюллерсон Р.А.* Права человека: идеи, нормы, реальность / Мюллерсон Р.А. – М, 1991. – С. 61. **14.** *Танаев В.М.* Право на смерть / В.М. Танаев // Вестник Гос. университета: Сер.: Право. – Екатеринбург, 1996. – №1. – С. 39. **15.** *Романовский Г.Б.* Гносеология права на жизнь. – С. 40. **16.** *Люшер Ф.* Конституционная защита прав и свобод личности / Люшер Ф. ; [пер с франц.]. – М.: Прогресс-Универс, 1993. – С. 91-92. **17.** *Мірошніченко О.А.* Цит. праця. – С. 57. **18.** *Рабец А.М.* Право на жизнь и проблемы гражданско-правовой ответственности за его нарушение / А.М. Рабец // Юрист. – 2001. – №6. – С. 63. **19.** *Бабаджанов И.Х.* Гражданско-правовые проблемы права на жизнь и здоровье: дис. ... канд. юрид. наук / Бабаджанов И.Х. – Душанбе, 2004. – С. 46.

УДК 321.37

І. П. ЯФОНКІНА

ПРИВАТНА ОСВІТА ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглядається значення приватної освіти в процесі демократизації України, позитивні й негативні наслідки її запровадження. Виокремлюються етапи розвитку приватних освітніх закладів. Аналізуються значення державного управління приватно-освітнім сектором. Деталізуються сучасні взаємини держави і приватної освіти та проблеми, що виникають між ними.

Ключові слова: освіта, демократизація, приватні освітні заклади, громадські організації, державна регламентація.

Яфонкіна І.П. Частное образование как фактор демократизации украинского общества

Рассматривается значение частного образования в процессе демократизации

ЯФОНКІНА Ірина Петрівна – аспірант Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана